

**MÜTEVEKKİLZÂDE HACI ALİ GALİB EFENDİ, DİVÂNİ VE
ŞİİRLERİNDEKİ KUR'ÂNÎ TEMALAR**

**Mutawakkılzâde Hadjı Alı Galıb Efendı, Hıs Dıwan And The
Qur'ânıc Themes İn Hıs Poems**

Dr. Hüseyin GÜLLÜCE*

ÖZET

Erzurum'un yetiştirdiği değerli şahsiyetlerden biri de Hacı Ali Galib Efendi'dir. 1882-1925 yılları arasında yaşamış olan bu insanımız dinî ve edebî ilimlerde kendini yetiştirmiş, ayrıca hüsn-ü hat/güzel yazı hocalarından biri olmuştur.

Kâdirî tarikatı şeyhlerinden Erzurumlu meşhur Hacı İbrahim Baba (Rûhî)'den manevî terbiye almış değerli bir mutasavvıftır. Allah ve Resûlullah aşkıyla dolu tasavvufî şiirler de yazan Hacı Ali Galib Efendi divan sahibi sayılabilecek şairlerimizdendir.

Anahtar Kelimeler: Hacı Ali Galib Efendi, Şiir, tasavvuf, Divan, tefsir, Kur'ân.

ABSTRACT

Hadji Ali Galip Efendi is one of the worthy personalities of Erzurum. Hadji Ali Galip Efendi, who lived between 1882 and 1925, had educated himself in the science of religion and literature. At the same time he became a teacher of calligraphy.

Hadji Ali Galip Efendi was a worthy sufi who had been educated by a well known sheik of Kadiri tariqat, Hadji İbrahim Baba, who is from Erzurum.

Hadji Ali Galip Efendi wrote poems which was full af the love of God and Prophet. And also he was one of the poets who had a classic Ottoman poetry council.

Key Words: Hadji Ali Galib Efendi, Poem, sufizm, Diwan, Commentary, Qur'ân.

* Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı

GİRİŞ:

Türk – İslâm Medeniyetini oluşturan kültür hazinelerimizin arasında bilinen şahsiyetler ve eserlerin yanı sıra bilinmeyen ama biz araştırmacı ve bilim adamlarının tanıtmak için gayret ve himmetlerini bekleyen birçok değerli insan ve eser de bulunmaktadır.

Bu insanlardan ve eserlerden biri de Allah (c.c.) dostu, Resulullah (s.a.v.) muhibbi Erzurumlu Mütevekkilzâde Hacı Ali Galib Efendi ve mütevazı bir divan sayılabilecek olan şiirleridir.

Erzurum'un değerli şahsiyetleri arasında bulunan ama bugüne kadar bir çalışmadan başka bir şekilde tanıtılmayan ve tanınmayan bu insanımızı ve eserini tanıtmak ve anmak onun ruhunu şâd edecek, bizlerin de yeni simalar tanımamızı sağlayacaktır.

Bu zatın oğulları Hacı Vefa Acar ve Sefa Acar kardeşler ellerinde bulunan babalarına ait bu şiirleri okutman Zeki Kumcu'ya vererek bugünkü harflerle okunuşu ile birlikte sadeleştirilmesini sağlamışlar, babalarına karşı belki de en büyük vazifelerini yerine getirmişlerdir.

Biz de bu makalemizde üç bölüm hâlinde bu insanımızı ve eserini tanıtmaya çalışıp, şiirlerindeki Kur'ânî temalarından bahsedeceğiz.

I. Mütevekkilzâde Hacı Ali Galib Efendi**1. Hayatı:**

Hacı Ali Galib Efendi 1882 yılında Erzurum'da dünyaya gelmiştir. Babası dönemin mahkeme baş kâtiplerinden Mütevekkilzâde Abdullah Efendi'dir. Küçük yaşlarında iken babasının vefatı üzerine ablasının beyi Kaymakam Maksûd Efendi'nin velâyeti altına girmiştir. On sekiz yaşına kadar İbtidâ (İlkokul), Rüştîye (Ortaokul), İ'dâdî ve Sultânî (Lise)'yi bitirmiştir.

Bir yandan kendini yetiştirirken diğer yandan da Erzurum'un tanınmış simalarından olan, kâdirî tarikatı şeyhi Hacı İbrahim Hâkî (Rûhî) Baba Hazretlerinden manevi terbiye görmüştür. Şeyhinin teveccühlerini kazanarak şeyhi ile birlikte hac farızasını yerine getirmiştir. Şeyhinin tavsiyeleri doğrultusunda Medine'de dört sene kalarak zâhirî ve bâtinî ilimlerde kendini yetiştirmeye devam etmiştir. Bilâhare Bağdat ve İstanbul'daki Ayasofya Medresesinde birer buçuk sene olmak üzere üç sene daha ilim ve irfan tahsil etmiştir. Daha sonra şeyhi İbrahim Hâkî'nin işaretini ile Erzurum'a geri dönmüştür.

Şu anda Erzurum'da Şâir Nef'î Ortaokulu olarak bilinen binada, o zamanki adı ile Muallim Mektebinde hüsn-ü hat (güzel yazı) dersleri vermiştir. 1925

senesinde bu görevinden istifâ edip Erzurum eşrâfından Hoca Hüseyin Efendi (Doğulu) ile birlikte bir manifatura dükkânı açmıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarına tesadüf eden yıllarda, kırk yaşlarında evlenerek Ahmed Ebü'l-Vefâ ile Ebû's-Sefâ adlarında iki oğlu dünyaya gelmiştir. 1925 yılında 43 yaşında iken vefat ederek Yüce Yaratanına kavuşmuş Erzurum'un güneybatısında bulunan Tutcu (Tuzcu) köyünde Yunus Emre ve Taptuk Emre'nin türbelerinin yanı başındaki kabrine defnedilmiştir.

2. İlmî Kişiliği:

Daha önce de belirtildiği gibi Hacı Ali Galib Efendi Medine'de dört, Bağdat ve İstanbul'da da toplam üç sene olmak üzere yekûnen yedi sene resmî tahsiline ilâveten dinî ve tasavvufî eğitim görmüş, edebiyat ve hat sanatında kendini yetiştirmiştir. Birçok âlim, ârif, mutasavvıf ile görüşmüş ve onlardan istifade etmiştir. Kur'ân, hadis, fıkıh, tasavvuf gibi temel İslâmî ilimlerde geniş bir bilgiye sahip olmuş, medrese ve tekkelerde yıllarca eğitim ve öğretim görüştür. Bu ilimleri tahsil ettiğine ve bu uğurda geçirdiği yıllara;

Ey münkir-i 'aşk satma banâ 'ilm ü hikâye,
Câhil değilim muktedirim men'ü cevâza¹;

ve

Medâriste tekâyâda geçen 'ömrüme âh ettim,
Girûb meyhâneye kûşe-nîşin-i inzivâ oldum²;

beyitleri ile işaret etmiştir.

Anadili Türkçenin yanı sıra Arapça ve Farsçayı da iyi bilmekte hatta Arapça ve Farsça beyitler yazabilecek durumdadır.³ Önemli İslâmî ilimlerle ilgili

¹ Erzurumlu Mütevekkilzâde Hacı Ali Galib Efendi, *Dîvan*, Hazırlayan: Zeki Kumcu, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum, 1993, 33/8. (Ey aşkı inkâr eden, bana boşuna ilim ve hikâye satma; çünkü ben (Allah (c.c.))'ın yasaklarını da, yapmamızı buyurduğu emirlerini de bildiğim için câhil değilim.). Not : Dipnotlardaki rakamların ilki sayfa, taksimden sonraki rakam ise beyit sayısını göstermektedir.

² A. g. e., 47/5. (Medreselerde, tekkelerde geçen ömrüme âh edip hayıflandım; bu kez de meyhâneye girip bir köşede inzivâya çekildim.)

³ Meselâ;

Salli yâ Râbb 'alâ hayri'l – verâ nûri'l – hudâ
Bi's-selâmi ve'l-cemâli ve'l-kemâli ve'l-bahâ
Beyti (a. g. e., s.8) Arapçaya,
Çi gam ez mihnet-i her dü cihân râ
Mu'în bâşed eger yâr-ı dilârâ

olarak şu tespitlerimizi gösterebiliriz :

Kur'ân ve tefsir ilmi ile ilgili bilgiler ayrıca müstakil olarak ele alınacağından burada zikretmeyeceğiz.

Hadis bilgisine işaretlen şu beyitlerini örnek olarak verebiliriz.

Haşr olur rûz-i kıyâmette kişi sevdiğiyle,
Yâ çekerler Cennete, yâhut olur nâra sezâ⁴;

bu beyti ile “Kişi sevdiğiyle beraberdir”⁵ hadisine, işaret etmiş, iyi insanlarla dost olanın mahşerde onlarla beraber olup birlikte cennete gireceklerine; kötü insanlarla dost olup, onları seven, onlar gibi olmaya çalışanların ise mahşerde ve cehennemde onlarla beraber olacaklarına vurgu yapmıştır.

Yine

Cemi'enbiyâ vü evliyâ vâ-nefsî derlerken,
Çekilir ol zamân halka nevâlin yâ Resûlallah⁶ .,

beyti ile mahşerde bütün enbiyâullah ve evliyâullahın hesap gününün dehşet ve korkusundan kendilerinden başka kimseyi düşünemeyerek vâ-nefsî / ah ben, benim hâlim ne olacak diyeceklerken, sâdece Hz. Muhammed (s.a.v.) başta ümmeti olmak üzere bütün insanları düşünüp onlar için Allah'tan şefaât dileyeceğini bunu yaparken de yüce Allah'a “ümmeî, ümmetî! / ümmetimi affet Allah'ım, ümmetimi affet Allah'ım” diyerek bütün yaratılmışlara iyiliklerinin dokunacağını ilgili hadis ile hatırlatmaktadır.⁷

Ayrıca

Şâhid-i Levlâksın ey mazhar-ı hulk-i 'azîm,
Mecma'-ı hüsn ü bahâsın menba'-ı cûd u sehâ⁸ .,

Beyti (a.g.e., s.8) ise Farsçaya örnek olarak gösterilebilir.

⁴ A.g.e., 37/4. (Kişi, kıyâmet günü sevdiğiyle birlikte bir araya gelir; (böylece) ya Cennete girer veya (Cehennem) nârına münâsip görülür.)

⁵ Bkz. Buhârî, edeb, 96; Müslim, birr, 165; Tirmizî, zühd, 50; Dârîmî, rikâk, 71.

⁶ Hacı Ali Galib Efendi, *Divan*, 89/7. (Ey Allah'ın Resûlü; bütün peygamberler ve erenler (mahşer günü) “eyvah nefsim” diye kendilerini düşünürken, senin bahşişlerin bütün yaratılmışlara dağıtılır.)

⁷ İlgili hadis için bkz. Müslim, İman, 327.

⁸ Hacı Ali Galib Efendi, *Divan*, 97/3. (Ey Yüce tabiat sâhibi; “Sen olmasaydın, sen olmasaydın, yeri göğü yaratmazdım” diye buyuran Hak Teala'nın kudsî hadisînin şâhidi, cömertliğin kaynağı, güzellik ve emsalsiz kıymetleri kendisinde toplayan Nebi.)

ve

Fahr-i ‘âlem sebab-i hilkat-ı âlem oldur,
Kul hüvelhak ve saddaktü ve âmentü bihi⁹.,

beyitleri ile de “Sen olmasaydın Ben Azimü’ş-şân kâinatı yaratmazdım” hadis-i kudsîsine¹⁰ ve “Elbette sen büyük bir ahlâk üzeresin” (Kalem, 68/4) ve “Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik” (Enbiya, 21/107) ayetlerine telmihte bulunmaktadır. Ayrıca aynı şekildeki “Ben (Allah), gizli bir hazine idim, bilinmek istedim, bu yüzden mahlûkâtı yarattım.” kudsî hadisine¹¹

Rumûz-i Küntü-kenzen zâhir olub gonca dehânından,
Kalem kâdir değil ‘arza bu nükte bir me’âl olmuş¹².,

beyti ile işaret etmiştir.

Fıkha ait olmak üzere bir beytinde ise Kur’ân’ın kendisinden önceki kutsal kitapların bazı ahkâmını ortadan kaldırıp yeni hükümler getirdiğini¹³ şu şekilde belirtmektedir.

Ser-encâmın cihânda kıssa-i Mecnûn’u feshetti,
Nasıl ki hükm-i Kur’ân cümle ahbârı unutturdu¹⁴.,

Beyitlerinde tasavvufa dair bilgiler ise sıkça geçmektedir. Meselâ hemen her mutasavvıfın benimsediği vahdet-i vücûd görüşüne o da katılmakta ve bu durumunu şu beyitlerinde açıkça belirtmektedir.

Menem Yâ’kûb menem Eyyûb menem hüsnün ile meczûb,

⁹ A. g. e., 110/7. (De ki : “İnandım ve tasdik ettim ki âlemlerim övünç kaynağı olan Hz. Muhammed (s.a.v.) insanoğlunun yaratılış sebebidir.”)

¹⁰ Hadis ilmince senedi tespit edilemeyen ancak birçok ayet ve hadisin manalarına muvafık olan bu söz için bkz. el Aclûnî, İsmâil b. Muhammed, *Keşfu’l-Hafâ ve Muzîlu’l-İlbâs Ammâ İstehere Mine’l-Ehâdîs alâ Elsineti’n – Nâs*, Beyrut, 1985, II, 214.

¹¹ Bkz. Aclûnî, II, 173.

¹² Hacı Ali Galib Efendi, *Divan*, 22/3. (Yüce Allah (c.c.) “Ben gizli bir hazine idim” rumûzunu beyân edince, bu nükteyi kalemin anlatması mümkün olmamış, sadece meal şeklinde gönüllerde yer etmiştir.)

¹³ Geniş bilgi için bkz. el-Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî, *Ahkâmu’l-Kur’ân*, tah. Muhammed es-Sâdık Kamhâvî, 2. Baskı Kahire, ts., I, 72 vd. konu ile ilgili bir ayette şu şekilde buyrulmaktadır : “Biz herhangi bir ayetin hükmünü kısmen veya tamamen nesh eder veya onu unuttursak, ondan daha hayırlısını veya en az onun bir mislini ve dengini getiririz. (Ey Habibim) sen bilmez misin ki Allah her şeye kadirdir.” (Bakara, 2/106)

¹⁴ Hacı Ali Galib Efendi, *Divan*, 21/5. (Nasıl ki Kur’ân-ı Kerim gönderildiğinde bütün bilgi ve haberleri ortadan kaldırdı unutturduysa, benim bu dünyada başımdan geçenler de Mecnûn’un hikayesini öyle unutturdu.)

Nazar etmem dü-kevneyne gözüm vakf-ı dilârâdır¹⁵.,

Bu cihân bir yüzdür, ancak seyredenler muhtelif,
Yan bakanlardır anâ, iki görenler hâsılı¹⁶.,

Her zerrede seyrân iderim vechini cânân,
Mecbûr olurum her zamân ifâ-yı sücûda¹⁷.,

Zâil oldu perde-i cismim kemâl-i şevk ile,
Söylerim Tâlib ene'l-Hakk 'âlemin Mansûrüyem¹⁸.,

Haktır gören Haktır görünen hak budur el-hak,
Ma'nâ veririm hüsnünü gördükçe bu râza¹⁹.,

Ancak o bu vahdet-i vücûd görüşünü tasavvufî kitapları okuyarak değil de bizat dinin emirlerini ve tarikatın âdâbını yerine getirerek ve yaşayarak elde ettiğini şu şekilde belirtmektedir :

Fütûh ile Fusûs'a 'âşıkın hiç i'tibar etmez,
Rumûz-ı sırr-ı vahdet nokta-i halinde melhûzdur²⁰.

Ali Galib Efendi bu beyti ile vahdet-i vücûd görüşünün ilk mümessili olan Muhyiddin İbn-i Arabî'nin bu görüşle ilgili en önemli eserleri olan *Futûhât-ı Mekkiyye* ve *Fusûsu'l-Hikem* isimli eserlerini kastederek, bu eserlerle işinin olmadığını vahdet-i vücûd sırrının âşık-ı Mevlâ olanın ruhunda zaten mevcut

¹⁵ A.g.e., 16/4. (Hz. Yâkub'un ızdırabını, Hz. Eyyûb'un sabrını taşıyan ve senin güzelliğinden dolayı kendinden geçen benim; ben her iki dünyaya da meyletmem, benim gözüm, gönüllerin bağlanması gereken Sendedir.)

¹⁶ A.g.e., 18/5. (Bu cihân, bir yüz gibidir, ancak onu seyredenler çeşit çeşittir; (bu cihânı) iki görenler, ona yan bakanlardır.)

¹⁷ A.g.e., 19/3. (Ey cânân : (Ey Allah'ım) her zerrede senin mutlak güzelliğini seyredirim; (bu yüzdün) her zaman sana secde etmeye mecbur kalıyorum.)

¹⁸ A.g.e., 23/7. (Ey Tâlib; şiddetli arzuların olgunluğuyla cismim perdesi ortadan kalktı (maddî benliğim yok oldu); ben de âlemin Mansûr'u olduğum için ene'l-Hakk diyorum.)

¹⁹ A.g.e., 33/3. (Hak'tır gören, Hak'tır görünen, hak budur; doğrusu güzelliğini gördükçe bu sırta bir ma'nâ verebiliyorum.)

²⁰ A.g.e., 42/2. (Senin âşıkın, ne *Futûhât (-ı Mekkiyye)* ne de *Fusûs (-ı Hikem)* adlı kitaplara itibarı yoktur, (çünkü yavaşındaki) ben noktası, Allah (c.c.)'in birlik sırrının rumûzlarını hatırlatmaktadır.)

bulduğunu söylemektedir.

Ehl-i mutasavvıf arasında ilâhî aşkla Allah'da yok olma manasına gelen “fenâ fillâh” makamı²¹ her mutasavvıf için önemli bir mertebedir. Hacı Ali Galib Efendi de Yüce Mevlâ'sından aşk-ı mecâzî sayılan beşerî aşktan kendisini kurtarıp, fenâ fillâh mertebesine ulaştırılmasını şu şekilde istemektedir.

Mahzen-i' aşk-ı mecâzîden dilim âzâd idüb,
Gülşen-i bağ-ı hâkikatte “fenâ fillâh” kıl.²²

Fenâ fillâh mertebesinden sonra gelen ve ondan daha üstün bir mertebe olan “bekâ billâh”²³ mertebesinin önceki mertebe olan fenâ fillâh mertebesini geçmeksizin elde edilemeyeceğini, ayrıca hicrân gamının da âşıkların vuslata olan rağbetlerini artıracığını ise şu şekilde ifade etmektedir;

Fenâ-fillâhı görmezse bekâ – billâh değil mümkün,
Gam-ı hicr ile ‘uşşâkın visâle rağbeti artar²⁴.

Arap Dili ve Edebiyatına aşına olduğunu ise,
Yevm-i vaslıdır bugün ferdâyâ salma ey nigâr,
Mezheb-i ‘uşşâkda olmaz muahhar mübtedâ²⁵ .,

beyti ile ortaya koymaktadır.

O, bu beytinde Arapça gramerinde haberden (yüklemden) önce gelmesi gereken müsnedün ilehy olan mübtedânın, bazen özel nedenlerle bile olsa sonra gelmesinin câiz olmasına rağmen, âşıkların mezhebinde onların sevgilerine kavuşma arzularının yarına bırakılmasının caiz olmadığını belirtmektedir.

3. Tasavvufî Kişiliği:

Hacı Ali Galib Efendi ilk mânevî terbiyesini Hacı İbrahim Baba olarak

²¹ Bkz. Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1991, s.175.

²² Hacı Ali Galib Efendi, *Divan*, 13/3. ((Ey Rabbim) : Gönlümü, gerçek olmayan (mecâzî) aşkın karanlık mahzeninden kurtararak, gerçekler bağının gül bahçesinde Senin kendi varlığıyla yok et, yani fenâ fillâh mertebesine ulaştır.)

²³ Allah'da bâki olma yani nefsi arzularından sıyrılıp Allah için yaşama mertebesi, Bkz. Uludağ, s. 91.

²⁴ Hacı Ali Galib Efendi, *Divan*, 58/2. (Allah (c.c.)'ın varlığı içinde yok olamayanın Allah (c.c.)'ın birliğinde ebedileşmesi mümkün değildir; ayrılık gamından dolayı da âşıkların Allah'a kavuşma arzuları artar.)

²⁵ A.g.e., 39/8. (Ey ay yüzlü sevgili; bugün, kavuşmanın günüdür, sakın yarına bırakma; (çünkü) âşıkların mezhebine göre bir şeyi, Arapçada mübtedânın muahhar olduğu gibi, sonraya bırakmak câiz olmaz.)

bilinen²⁶ İbrahim Hâkî (Rûhî) hazretlerinden almıştır. Daha 12 yaşında iken bu Şeyhe intisab etmiş hatta bu nedenle mektebe dahi gitmek istememiştir. Tahsilinin yarım kalmasını istemeyen eniştesi kaymakam Maksûd Efendi, İbrahim Hâkî Hazretlerinden yardım istemiş o da Ali Galib'i evine göndermiştir. Ancak sabah namazına kalkınca o'nun, evin dış kapısının eşiğine başını koyup o şekilde uyduğunu görmüştür.²⁷ Bu hadiseden sonra bu küçük müridine hem şeyh hem de manevî bir baba olan İbrahim Baba Hazretleri, onu ilk ve orta tahsilinden sonra yanında hacca götürüp Medine-i Münevvere'de yetiştirilmesi için tanıdığı, ehliyetli ve emin ellere teslim etmiştir. Böylece Ali Galib bir yandan zahirî ilimleri öğrenirken, bir yandan da manevî ilimlerle kendi olgunlaştırma imkânını bulmuştur. Tasavvufî terbiyesini kadirî tarikatının âdâb ve muâşeretini öğrenerek ilerletmiş bu yolda seyr-u sulûkunu tamamlamıştır.

Hacı Ali Galib Efendi Medine'de ilim tahsili ile meşgul iken, hac farızasını yerine getirmek için Medine'ye uğrayan Erzurumlu hacılar konuk oldukları hemşerileri Hacı Ali Galib Efendi'den çok memnun olarak ayrılıyorlardı. Döndüklerinde Hacı İbrahim Baba'ya "O senin neyindir?" diye sormuşlar "Rûhî" mahlasıyla şiirler söyleyen şeyhi İbrahim Baba da;

Elbette olur nâil-i tahsin-i cihân kimde kemâl var,
Mahbûb-i zamân oldu o kim hüsn-i hisâl var²⁸.,

dedikten sonra onu gelecek dörtlükleriyle soranlara şu şekilde övmüştür.

Hazret-i Âdem'den bize hedâyâ,
Şeriat bâbının ferdânesidir.
"Elest" bezminde vardık secdeye,
Tarikat ehlinin merdânesidir.

Her kimin var ise ilm ü irfânı,
Okuyanlar bilir sırr-ı Sübhânı,
"Ahsen-i Takvîm"den verir nişânı,
Ma'rifet şemsinin pervânesidir.

²⁶ Kırmacı Mahallesinde bulunan Hacı İbrahim Baba'nın kabrinin bulunduğu mezarlık çocukluk yıllarımda, dozerle düzlenmiş, mezarlar kaldırılmıştı. Bizzat benim de şahit olduğum üzere sadece Hacı İbrahim Baba'nın mezarı yıkılmamış bu işe her teşebbüs edildiğinde dozer ya bozulmuş ya da kırılmıştı. Bunun üzerine onun mezarı onarılarak yanı başına da Hacı İbrahim Baba adında bir camii yaptırılmıştır. Bu şekilde Hacı İbrahim Baba mezarına sahip çıkmış ve onun ortadan kaldırılmasına müsaade etmemiştir.

²⁷ Bilindiği gibi buna benzer bir durum da Taptuk Emre ile Yunus Emre arasında cereyan etmiştir.

²⁸ Hacı Ali Galib Efendi, *Divan*, s.2.

Sırr-ı Hudâ ile gizlidir hâli,
Leyl ü nehâr artsın aşk u kemâli,
Hakikat beytinde zemzem misâli,
Rûhî'nin gözünün dür-dânesidir²⁹.

Bu şiirlerde açıkça görüldüğü gibi Hacı Ali Galib'in Şeyhi tarafından ne denli çok sevilen, çok taktir edilen bir mürid ve iyi bir mutasavvıf olduğu anlaşılmaktadır.

Tasavvufta ve âşıkların geleneğinde önemli bir yeri olan bâde içme hususunda ise bâdesini Hz. Ali'nin elinden içtiğini

Yed-i Haydâr'dan içtim bâde-i mihr-i tûlâyı,
Makâm tuttu gönülde hub-i âlin yâ Resûlallah,³⁰

beytiyle belirtmiş, Resûlallah'ın sevgisine mazhar olduğunu ise şu şekilde ifade etmiştir;

Safâ-yı zevke daldım varta-i teşviştten geçtim,
Bihamdillâh ki âhir destimi Fahr-i cihân tuttu.³¹

Tasavvuftaki meşrebinin ise Mevlânâ'da olduğu gibi aşk yolu olduğunu ve bundan da gurur duyduğunu şu beyitleriyle açıklamıştır :

Tarik-i 'aşka girdim mezhebim feyz-i muhabbetir.
Hudâ meşrebliyim sevdâ iki 'âlemde dînimdir,³²

Küfr ü imân kaydını çekmem Hudâ meşrebliyim,
Sâlik-i meyhâneyim pîr-i mugânımdır Mu'în.³³

4. Edebî Kişiliği:

Hacı Ali Galib Efendi, Arapça, Farsça bildiği gibi edebiyat alanında da

²⁹ A.g.e., s.2.

³⁰ A.g.e., 90/5. (Ey Allah'ın Resûlü; güç ve kuvvet güneşinin bâdesini Hz. Ali'nin elinden içtim; böylece gönlüme, senin ailene mensup olanların sevgileri yerleşti.)

³¹ A.g.e., 100/5. (Zevkin safâsına daldım, karışıklığın uçurumundan geçtim; Allah'a şükürler olsun ki, en sonunda cihânın övüncü olan Hz. Muhammed elimden tuttu.)

³² A.g.e., 54/3. (Aşkın yoluna girdim, muhabbetin feyzi benim mezhebimdir; ben Allah (c.c.)'a tutkunum, sevdâ, her iki dünyada da benim dinimdir.)

³³ A.g.e., 84/3. (Küfür ve iman endişesi çekmem; çünkü ben Yaratanıma tutkunum, sürekli meyhâneye devam ederim, yardımcım ise meyhanecidir.) Not : Buradaki meyhaneden maksadım dervişlerin bir arada oldukları tekke; meyhanecinin ise o tekkenin şeyhi olduğu unutulmamalıdır.

kendini yetiştirmiş, divan yazacak seviyeye gelmiştir. Kendisi hüsn-i hat hocalığı yapmasına rağmen, duygulu bir insan oluşu ve ilâhî aşk yolunu seçmiş olmasından dolayı 200'e yakın şiir yazmıştır. Bu şiirler edebi yönden oldukça iyidir. Şiirleri ve divanı hakkında bilgi ikinci bölümde geleceğinden, burada onun diğer meşhur birkaç şair ve divanla karşılaştırmasını yapmak istiyoruz.

Onun, Mevlânâ'nın (1207-1273) *Mesnevî* isimli meşhur Farsça eserini okuduğunu ve etkilendiğini, *Mesnevî*'nin daha ilk beytinin bir nazîresini yazdığından anlıyoruz. *Mesnevî*'nin ilk beyti şöyledir.

Dinle neyden duy neler söyler sana,
Sızlanır hep ayrılıklardan yana.³⁴

Ali Galip Efendi'de;
Ey muhibb-i sâdıkım aç sem' -i ihlâsın banâ,
Dinle nây-ı iştiyakımdan nasıldır mâcerâ.³⁵

diyerek *Mesnevî*'ye hayranlığını ve ondan etkilendiğini açıkça göstermiştir.

Yine çağdaşı, ama yaşça ve ilimce kendinden ileride olan Alvarlı Muhammed Lütî Efendi'den de (1868-1956) oldukça etkilendiğini görmekteyiz.

Meselâ;
Derd-i derûnuma dermân arardım,
Dediler ki derddir dermânın senin.
Dergâh -ı dildâre kurbân arardım,
Dediler ki cânın kurbandır senin.³⁶
kıtası ile
Derdin sana dermândır,
Özge dermân istemez.
Cennet-i cân imândır,
Kâse-i cinân istemez.³⁷

kıtasının benzeri Hacı Ali Galib Efendi'de şöyledir;

³⁴ Mevlânâ, *Mesnevî*, 1. Beyit

³⁵ Hacı Ali Galib Efendi, *Divan*, 79/1. (Ey sâdık dostum, doğruluk kulağını aç ve özlemlerimi dile getiren neyden mâcerânın nasıl olduğunu dinle.)

³⁶ Hâce Muhammed Lütî, *Hulâsâtü'l Hakâyık ve Mektûbât-ı Hâce Muhammed Lütî*, İstanbul, 1996, 474/1. Not : İlk sayı gazel ikincisi ise kıt'a numarasıdır.

³⁷ A.g.e., 278/1.

Derdimi tezyîd eden dermânlardır ey hakîm,
Rahm kıl dertten değil kurtar devâlardan beni.³⁸

Ayrıca Yunus Emre'den (1240-1320), İbrahim Hakkı Hazretlerinden (1703-1780) Mehmet Akif'ten (1873-1936) vb. ilham aldığımı ve etkilendiğini de söyleyebiliriz.

II. Divânı:

1. Şiirleri:

Resmî mekteplerin yanı sıra medreselerde de ilim ve edebiyat tahsil eden aynı zamanda manevî ilimler ve tasavvufi terbiye de kazanan Hacı Ali Galib Efendi, geriye iki adet şiir mecmuası (Divançe) bırakmıştır. Orijinalleri oğullarında bulunan bu şiir mecmualarından birincisi 135 sayfa, ikincisi ise 36 sayfadır. 135 sayfalık divançede 115 adet Osmanlıca yazılmış şiir vardır. Ayrıca Arapça olarak yazılmış bazı şiirler ve duaları da kapsamaktadır. Diğer mecmua ise tamamen şiirlerden meydana gelmiş küçük bir divançe şeklindedir.

Bu divançeleri sadeleştirerek yayına hazırlayan arkadaşımız her iki divançeyi konularına göre birleştirip bir divan hâlinde bastırmış olduğundan biz de bu incelememizde yayınlanmış olan bu şekli esas aldık.

2. Mahlası:

Mütevekkilzâde Hacı Ali Galib Efendi şiirlerinin hemen hemen tamamını tevazu ifade eden “Tâlib”³⁹ mahlası ile yazmıştır. Divanının dışında kalan bir şiirinde ise “Mütevekkil” mahlasını kullandığını görmekteyiz.

3. Nazım Şekilleri:

Şiirlerinin büyük bir kısmı gazel tarzında yazılmıştır. Ayrıca rubâî, murabba, muhammes, tercî-i bend şeklinde şiirleri de vardır.

4. Kafiyesi:

Divan şiiri geleneğine uyarak genelde tam ve zengin kafiye kullanmıştır.

5. Vezni:

Şiirlerini genellikle vezin ölçüleri ile yazmasına rağmen bilhassa

³⁸ Hacı Ali Galib Efendi, *Divan*, 56/3. (Ey tabib; benim derdimi asıl artıran şey dermanlardır; merhamet et, beni dertten değil dermanlardan kurtar.)

³⁹ “İsteyen, Allah'ın rızasını talep eden, öğrenci” anlamlarına gelmektedir.

murabbalarında olmak üzere bazen vezin ölçülerine dikkat etmediği de olmuştur. En sık görülen arûz kalıpları Türk şiirinde de en çok kullanılan şu kalıplardır.

Mef'ûlü / Me fâ î lü / Me fâ î lü / Fe û lün
Fe i lâ tün / Fe i lâ tün / Fe i lâ tün / Fe i lün
Me fâ î lün / Me fâ î lün / Me fâ î lün / Me fâ î lün
Mef'û lü / Me fâ î lü / Mef'û lü / Me fâ î lü

6. Şiirlerinin Konuları:

Şiirlerinde ele aldığı konuların başında Allah'a karşı duyulan "âşk-ı ilâhî" gelmektedir. Allah sevgisinin ele alındığı bu şiirler gerek tevhîd ve gerekse münâcât konularını içermektedir.

İkinci derecede Allah Resûlü Hz. Muhammed (s.a.v.)'e ve onun âli ve eshâbına duyulan sevgi ve saygı gelmektedir. Bu şiirleri de na'atlarını oluşturmaktadır.

Üçüncü sırada ise şeyhi Hacı İbrahim Baba (Hâkî) Hazretlerini konu edinmektedir. Azımsanmayacak orandaki bu şiirlerinden başka mensubu olduğu kâdirî tarikatının piri olan Abdulkâdir Geylânî Hazretlerine dair methiyeleri içeren şiirleri de bulunmaktadır.

Bu saydıklarımızı rakamlarla ifade edecek olursak; 1 ile 85 arasındaki şiirleri Allah'a karşı yapılan niyâz ve münâcât; 86 ile 112 arası Hz. Peygamber'e ait na'atları içermekte; 113. ve 114. sayfalardaki şiirleri Hz. Ali için söylenmiş⁴⁰, 116. sayfadaki şiiri Hz. Hasan ile Hüseyin hakkında, 117. sayfadaki Abdulkâdir Geylânî için, 118 – 123 arası ise şeyhi Hacı İbrahim Hâkî için söylenmiş şiirlerdir.

Rubaîlerdeki temalar da divanındaki tarz üzere işlenmiştir. Hz. Peygamber hakkında yazmış olduğu şiirlerinden biri şöyledir;

Perîşân hâli bu hâtır-harâbın yâ Resulallah,
Hücûmu var telâş-ı ızdırabın yâ Resûlallah.

Ümid-vâr-ı 'atâyım bir bölük kavm ü kabilemle,
Kapunda cümlemiz ahkar kilâbın yâ Rasûlallah.

Ziyâyı zerre-i nûrundan alır mihr ile mâh ancak,
Ne denlû şûlesi var âftâbın yâ Resûlallah.

⁴⁰ Bu sayfada şiir olmayıp 114. sayfadaki şiirin sadeleştirilmiş şekli bulunmaktadır.

Muhassal şerh-i evsâfında nâzil bunca âyetler,
Mefâd-ı kâmilisin dört kitâbın yâ Resûlallah.

Firâk u hicr odiyle kalb-i mahzûnum yanar dâim,
Meğer nûş eyleyem vaslın şarâbın yâ Resûlallah.

Civâr-ı ravzada âhir bu miskini kabûl eyle,
Ki müştâkıyım ol ‘âlî me’âbın yâ Resûlallah.⁴¹

7. Üslûbu:

Ali Galib Efendi, Osmanlıca'nın zengin kelime dağarcığından faydalanıp mısralarında duygularını en güzel şekilde yansıtarak ifadeleri nakış nakış işlemiştir. Yeri geldikçe tamamı Farsça veya Arapça beyitler de yazmıştır.

Ali Galib Efendi şiirlerini zengin bir kelime hazinesi ile yazmış olmasına rağmen ağıdalı bir dil kullanmamış, tasavvufî ve Kur'ânî terimleri kullanırken kelimelerle fazla oynamamış, aslına uygun şekillerini korumuştur. Şiirlerini hep canlı, içten ve sade bir üslûpla vücûda getirmiştir.

Şiirlerinin mısraları arasında serpiştirilen ve Kur'ân-ı Kerim'de sıkça tekrarlanarak anlatılan Hz. Musa, Hz. İsa, Hz. Yakup, Hz. Yusuf, Hz. İbrahim, Hz. İsmail gibi peygamberlerin kıssalarına ve mucizelerine yapılan telmih ve atıflar ise ayrı bir üslûp zenginliğini meydana getirmiştir.

III. Şiirlerindeki Kur'ânî Temalar:

Daha öncede belirttiğimiz gibi Hacı Ali Galib Efendi kendini dinî ve tasavvufî bir yola adanmış için şiirlerinde de bu konularla ilgilenmiş, başta Allah ve Resûlullah olmak üzere bu gibi yüce değerlerle ilgili derunî ve samimî şiirler söylemiştir.

⁴¹ Hacı Ali Galib Efendi, *Divan*, s.87. (1- Ey Allah'ın Resûlü; bu gönlü yıkık olan bendenizin hâli, durumu çok perişandır; ızdıraptan dolayı duyduğum telâşlar da üst üste geliyor. 2- Ey Allah'ın Resûlü; bir bölük hısım – akrabalarımıla bağışlanacağımıza dair ümitler beslemekteyim; (çünkü) cümlemiz senin kapında hâkir kilâbınız. 3-Ey Allah'ın Resûlü; güneşle ay, senin nûrunun zerresinden ışığını alır; bu zerreye rağmen, güneşin parıltılarının ne kadar fazla olduğunu da herkes bilmektedir. 4-Ey Allah'ın Resûlü; senin vasıflarını açıklayan bu kadar çok âyetler indirilmiştir; (bu yüzden) dört kitapta da övünçle bahsedilen kâmil sensin. 5-Ey Allah'ın Resûlü; tâ ki vuslat şarâbından içinceye kadar, mahzûn kalbim daima senin ayrılığının ve senden uzaklığın ızdırap ateşiyle yanar. 6-Ey Allah'ın Resûlü; bu zavallıyı, mübarek kabrinin yanı başına sonunda kabul eyle; çünkü o yüce sığınacak yerin özlemine duymaktayım.)

Kur'ânî kavramları ve konuları iyi bilen birisi olarak zaman zaman bunları dizelerinde dile getirmiş, duygularını bunlarla güçlendirerek ifade etmiştir.

Meselâ Kur'ân-ı Kerimde geçen “Doğu da batı da Allah’ındır. Her nereye yönelirseniz Allah’ın yüzü oradadır...” (Bakara, 2/115) ayetinde geçen “Semme Vechullâh / Allahın yüzü oradadır” kısmını Ali Galib Efendi dizelerinde şu şekilde dile getirmiştir.

Vech-i pâkin çeşmime yâ Rabbi seyrângâh kıl,
“Semme vechullâh’a” sırrından dilim âgâh kıl.,⁴²

“Semme vechullâh” sırrından dilim âgâhdır,
Söylerim Tâlib de mâ-dem yâ Alî yâ Velî.,⁴³

Vücûdum göz göz olmuş “Semme vechullâh’a” nâzırdır,
Semâ’-i ‘aşka girmiş, vücûdum her bir eczâsı.⁴⁴

Görüldüğü gibi ilk beyitte Yüce Allah’tan “Semme vechullâh”ın sırrına erdirilmesini istiyor. İkinci beyitte bu sırra aşına edildiğini söylüyor. Üçüncüsünde ise artık bu sırra hemhâl olduğunu bildiriyor.

Bu konu ile ilgili olarak Âlûsî, tefsirinde şöyle demektedir. “Allah’ın Yüzü (Zatı) en güzel sıfatlarla süslenmiştir. Yönden ve mekândan münezze olarak dilediği gibi tecelli etmektedir. Allah’ın Yüzü (Zatı) birdir. Fakat aynaların çokluğundan dolayı çok gibi görünmektedir.”⁴⁵ Ali Galib Efendi de her varlıkta Yüce Allah’ın farklı bir şekilde ama aynı ve tek olan o aslın farklı tecellisini görebiliyor. Nitekim her şeyde onu gösteren bir ipucu bulunmaktadır.

Hacı Ali Galib Efendi’nin temas ettiği Kur’ânî temalardan bir diğeri ise Yüce Allah’ın bu dünyada görülüp görülemeyeceği konusudur.

Hz. Musa, Yüce Allah ile bir mükâleme esnasında Allah’dan kendisini göstermesini ve O’nu görmeyi istemişti. Bunun bu dünyada mümkün

⁴² A.g.e., 13/1. (Ey Rabbim; gözlerimin, senin mutlak güzelliğini seyretmesini nasip eyle; “nereye dönerseniz Allah (c.c.)’ın yüzü oradadır” sırrından gönlümü âgâh eyle.)

⁴³ A.g.e., 18/7. (“Nereye bakarsanız veya yönelirseniz Allah (c.c.)’ın yönü veya yüzü oradadır.” Âyetinin sırrından dolayı gönlüm uyanık ve bilgilidir; (bu yüzden) ey Tâlib, sık sık (Allah’ın isimleri olan) yâ Ali yâ Velî diye zikrederim.)

⁴⁴ A.g.e., 24/9. (Vücûdum, göz göz olmuş Yüce Allah (c.c.)’ın cemâlini görmeyi gözlemektedir; (bu yüzden) vücûdumun her bir zerresi Allah (c.c.) aşkıyla semâa girmiş dönmektedir.)

⁴⁵ Konuyla ilgili geniş bilgi için bkz. Mahmûd Âlûsî, *Rûhu’l Meânî fî Tefsîri’l - Kur’âni’l Azîm ve Sebi’l Mesânî*, Beyrut, trs., I, 326.

olamayacağı, zira bu âlemin buna müsait olmadığı kendisine söylenmişti. Bu bilgileri ifade eden ve “len terânî / Beni asla (bu dünyada) göremezsin” ifadesinin geçtiği âyet mealleri ise şu şekildedir :

“Vaktaki Musa mikatımıza geldi, Rabbi onu hitabıyla taltif buyurdu. Musa şöyle dedi : “Ey Rabbim cemalini bana göster sana bakayım.” Allah buyurdu : “Beni asla göremezsin. Fakat şu dağa bak, eğer o dağ yerinde durursa beni görürsün.” Derken Rabbi o dağa tecelli edince onu yerle bir etti, Musa’da baygın yere düştü. Sonra ayılınca : “Allah’ım seni tenzih ederim. Sana tövbe ettim ve ben inananların ilkiyim” dedi.” (Araf, 7/143). Hacı Ali Galib Efendi de bu ayet de geçen “Len terânî / beni asla göremezsin” kısmını iktibas ettiği ilk yerde yüce Allah’tan Hz. Musa gibi rızasını ve cemalini göstermesini şu şekilde istiyor.

“Len terânî” diye ümidimi kesmem Tâlib,
İ’tikâdım yine var son nefes imkânına yâhu.⁴⁶

İkinci geçtiği yerde ise;

Söyleyeydi kim bana göster habîbin vechini,
“Len-terânî” emriyle Mûsâ’ya olmazdı nidâ.⁴⁷

beyti ile de eğer Hz. Musa “Ya Rabbi bana Habibin Muhammed’in yüzünü göster (ki o Yüce Zat’ın en mükemmel bir tecelligâhı, ilâhîsidir.) deseydi cevap olarak kendisine “Len terânî / beni asla göremezsin” denilmezdi diye bilgi vermektedir.

Yine Ali Galib Efendi’nin iktibas ettiği ayetlerden bir diğeri de “fe kâne kâbe kavseyni ev ednâ” ayetidir. Bu ayetin öncesi ve sonrası Hz. Peygamber’in mirac esnasında Yüce Allah’ın huzuruna varıp O’na çok yakın olduğundan bahseden ayetlerdir. Necm Sûresinde geçen bu ayetlerin mealı de şöyledir : “Ve o (Muhammed) en yüksek ufukta idi. Sonra (Cenab-ı Hakk’a) yaklaştı ve yüksek ufkun mâverasına yükseldi. O’nunla arasındaki mesafe iki arşın kadar veya daha yakın oldu. Bu suretle Allah kuluna vahyettiğini vahyetti.” (Necm, 53/7-10)

Ali Galib Efendi bu ayeti ilk iktibas ettiği yerde, gönlünün (kalbinin) Yüce Allah’ın ilhamlarına mahzar olduğunu ve “kâbe kavseyn ev ednâ”nın gizli manasının kendine zahir olduğunu şu şekilde ifade etmektedir.

⁴⁶ Hacı Ali Galib Efendi, *Divan*, Erzurum, 1993, 17/7. (Ey Allah’ım : Sen Hz. Musa (s.a.s.)’ya “Beni göremezsin” dedin ama ben ümidimi kaybetmedim; son nefeste bana tanıyacağın imkâna sonsuz bir inancım var.)

⁴⁷ A.g.e., 95/4. (Eğer orada (Tûr Dağında), “Bana Habibin yüzünü göster” deseydi, “Beni göremezsin” cevabı Hz. Mûsâ’yâ verilmezdi.)

Gönül oldu o mahbûbun tecelligâh-ı 'ulyâsı,
Göründü sırr-ı vahdet "Kâbe-kavseyn ev – ednâsı".⁴⁸

Diğer iktibas ettiği iki yerde ise bu ayetin bahsettiği yüce makamın, sadece Hz. Muhammed (s.a.v.)'e ait ve ondan başkasına mahrem olan çok hususî bir mertebe ve makam olduğunu Resûlallah'ın methi sadedinde şu beyitleriyle ifade etmektedir.

Harem-gâh-ı makâm-ı Kâbe kavseyn ev-ednâda,
Okunur hutbe-i hikmet me'âlin yâ Resûlallâh.,⁴⁹

ve

Nişân-ı "Kâbe kavseyn" ebru-vânın çeşm-i Hak-bînin,
Delîl-i nassla "nûn u kalem"dir yâ Resûlallâh.⁵⁰

Hacı Ali Galib Efendinin Divan'ında temas ettiği başka bir ayetin bir bölümü ise "sekâhum rabbuhum"dır. Bu kısmın geçtiği ayetin meali ise şöyledir : "... Rableri onlara temiz bir içecek içirmiştir." (İnsan, 76/21). Bu ayetle inananların cennette kavuşacakları nimetten bahsedilerek temiz bir şarap (içecek) da içecekleri bildiriliyor. Ali Galib de ilgili beytinde;

Bâdemiz şer'-i muhabbette helâl u hâstur,
Kim "Sekâhum Rabbuhum" vasfiyle bulmuştur senâ.,⁵¹

diyerek Hakk âşıklarının bâde olarak içtikleri şarabın cennette Hakk'ın ikram edeceği temiz şarap cinsinden olduğu yoksa dünyadaki içilmesi şer'an haram sayılan şaraplarla ilgisi olmadığını vurgulamaktadır.

Ele alınan bir diğer ayet de "Biz seni ancak âlemlere rahmet için gönderdik" (Enbiye, 21/107) ayetidir. Bu ayette Hz. Peygamberin yüce Yaratıcı tarafından her şey için bir rahmet olarak gönderildiği belirtiliyor. Ali Galib Efendi de Hz. Peygamber'in bu yönünü ön plâna alarak ondan bu özelliğine uygun olarak veya bu vasfının bir gereği olarak rahmet etmesini istiyor ve farklı üç yerde şu şekilde niyazda bulunuyor.

⁴⁸ A.g.e., 24/6. (Gönül, O Sevgilinin yüce tecelligâhı oldu; (böylece) "bir yayın iki ucu arasındaki mesafeden yakın"ın sırrı ve sırr-ı vahdet göründü.)

⁴⁹ A.g.e., 89/4. (Ey Allah'ın Resûlü; (Mi'raç esnasında) senden başka hiç kimsenin giremediği ve Allah (c.c.) ile aranızda ki mesafenin iki yayın ucu arası kadar mesafesi bulunan makamda, senin hikmetli sözlerinin manâsı okunur.)

⁵⁰ A.g.e., 92/3. (Ey Allah'ın Resûlü; insanlar arasında bir delil olarak bilinen "Kâbe kavseyn" (âyeti) kaşlarından, nûn ve'l kalem (âyeti) de Hakk'ı gören gözlerinden bahsetmektedir.)

⁵¹ A.g.e., 38/5. (İçtiğimiz bâde, muhabbetin şeriatına göre helâl ve hâstur; (çünkü) "Rableri onlara temiz bir içecek içirmiştir" ayetiyle (bu bâdenin) vasfı övülmüştür.)

Meded yâ Rahmeten-li'l-âlemîn 'uşşâkına rahm et,
Kabûl et her birinin 'arz-ı hâlin yâ Resûlallâh.,⁵²

Rahmeten li'l-âlemînsin hem şefiü'l-müznibîn,
Lutfunun muhtâcıdır kevneynde bâ y u gedâ.,⁵³

Feyz-i lutf-i kereminden bizi mahrûm itme,
Rahmet-i 'âlem iken devletinin unvânı.⁵⁴

Yine "rahmeten li'l âlemîn"de olduğu gibi "Dilenciye de azarlama" (Duhâ, 93/10) ayetini bir senet ittihaz edilerek, bir dilenci de kendisinin olduğunu bu nedenle de Resûlullah tarafından isteğinin yerine getirilmesini;

"Ve emme's-sâile" Mevlâ buyurmuştur "felâ-tenher",
Bu miskin Tâlib'in ver hem su'âlin yâ Resûlallah.,⁵⁵

diyerek istirham etmektedir.

Kalem Sûresinin "Nûn, kalem ve yazdıklarına and olsun. Sen Rabbinin nimetine uğramış kimsesin, mecnûn değilsin. Muhakkak senin için tükenmez bir ecir vardır. Elbette sen en büyük bir ahlak üzerindesin" (67/1-4) ayetlerinin Resulullah'ın şanına ve faziletine bir delil olduğunu ise;

Nişân-ı "kâbe kavseyn" ebru-vânın çeşm-i Hak-bînin,
Delif-i nassla "nûn u kalem"dir yâ Resûlallah.,⁵⁶

beytiyle edebî bir şekilde belirtiyor.

Yine bu meyanda Duhâ ve Şems sûrelerinin de Resûlallahın yüce sıfatlarını anlattığını şu şiirleriyle belirtmektedir.

Ve'd-Duhâ ve'ş-Şems ve'n-şakka'l-kamer vasfindandır,

⁵² A.g.e., 89/9. (Ey Allah'ın Resûlü; sen âlemlere rahmet olarak gönderilensin; (bu yüzden) âşıklara acı ve onları koru, onların arzuhallerini kabul buyur.)

⁵³ A.g.e., 97/2. (Sen, hem âlemlere rahmet olarak gönderildin, hem de bütün günâhkârların (mahşer günü) şefaathâlisin; (bu yüzden) zengin, fakir herkes, her iki dünyada da senin cömertliğine muhtaçtır.)

⁵⁴ A.g.e., 102/3. ((Ey Yüce Peygamber) Devletinin adı, âlemlerin rahmeti, bereketi olduğuna göre; bizi cömertliğinin bereketinden mahrum etme.)

⁵⁵ A.g.e., 89/10. (Ey Allah'ın Resûlü ; Yüce Allah (c.c.) sana buyurmuştur ki : "Dilenciye azarlama" (bu yüzden) bir dilenci de ben (Talib) olduğuma göre beni de azarlama ve isteğimi kabul buyur.)

⁵⁶ A.g.e., 92/3. (Ey Allah'ın Resûlü; insanlar arasında bir delil olarak bilinen "Kâbe kavseyn" (âyeti) kaşlarından, nûn ve'l kalem (âyeti) de Hakk'ı gören gözlerinden bahsetmektedir.)

Gün – be – gün didârına eyler kasem şems-i duhâ.,⁵⁷

Diğer bazı Kur'ânî temalar olan Hz. Musa, Tur Dağı vb.'ye ise şu şekilde telmih de bulunmaktadır;

Tecellî eyledi 'aşk-ı yâr banâ,
Vâcib oldu yine âh u zâr banâ.

Dıraht-ı vücûdum ihtizâz eyler,
Teveccüh eyledi rûzigâr banâ.

Çağlarım ağlarım ciğer dağlarım,
Neyleyim gelmez hiçbir karâr banâ.

Çıkdım Mûsâ gibi çünkü dağlara,
Zuhûr itti şecerdeki nâr banâ.

Parça parça oldu tûr-i vücûdum,
Vech-i yâr göründü âşikâr banâ.

Gidince ikilik zulmeti dilden,
Yâr oldu ser-te-ser hep agyâr banâ.

Gülistândır bütün cihân çeşmime,
Birdir şimdi gonca ile hâr banâ.

Dost yüzünü bunda seyrân et Tâlib,
Gerekmez ferdâya intizar banâ.⁵⁸

Kur'ân-ın faziletini ve diğer kutsal kitaplara nazaran daha büyük olduğunu ise şu şekilde dile getirmektedir.

Ser-encâmım cihânda kıssa-i Mecnûn'u feshetti,
Nasıl ki hükm-i Kur'ân cümle ahbârı unutturdu.⁵⁹

⁵⁷ A.g.e., 95/2. (Ve'd-Duhâ ile Ve's-şems sûreleri ve ve'n-şakka'l-kamer âyeti senin özelliklerini anlatır; güzelliğine kuşluk vaktinin güneşi her gün yemin eder.)

⁵⁸ A.g.e., 26/1-8.

⁵⁹ A.g.e., 21/5. (Nasıl benim bu dünyada başımdan geçenler Mecnûn'un hikâyesini unutturdu ise öyle de Kur'ân-ı Kerim gönderildiğinde bütün bilgi ve haberleri ortadan kaldırdı.)

Kadir sûresiyle belirtilen “Leyle-i Kadr”in faziletini ise şu beyti ile bildirmekte ve bu mübarek geceyi ihyâ etmeyi önemle tavsiye etmektedir.

Ârar isen dem-i vuslât o Habîb’e Tâlib,
Leyle-i Kadr gibi günlerini muteber et.⁶⁰

Ehl-i aşk olan tasavvuf ehlinin, dünya ile işlerinin olmadığını, onların dünyadaki yaşantılarının, alış verişlerinin kendilerini Hakk yolundan uzaklaştırmadığını ve onların bu hallerini bizzat Ku’ân-ın “Nice adamlar vardır ki, ne ticaret ne alış-veriş kendilerini Allah’ı anmaktan, namaz kılmaktan, zekât vermekten alıkoyar. Onlar, (ancak) kalplerin ve gözlerin döndüğü günden (kıyametten) korkarlar” (Nûr, 24/37) şeklindeki ifadesi ile övdüğünü ve onların da bu övgüyü hak ettiğini şu şekilde belirtmektedir.

Haktan yolunu urmadı çün bey ü şîrâsı,
Elbette sezâ ol recülün mehdine Kur’ân.⁶¹

⁶⁰ A.g.e., 29/7. (Ey Tâlib, O sevgiliye kavuşmanın zamanının arıyorsan Kadir Gecesi gibi diğer günlerini de itibarlı hâle getirmeye çalış.)

⁶¹ A.g.e., 81/8. (O işinin ehli olan Hz. Muhammed’i (s.a.v.) ve eshabını Kur’ân-ı Kerim’in övmesi elbette ki yerindedir, çünkü onların alış – verışı, bir an bile onları Hakk yolundan ayırmamıştır.)

KAYNAKLAR:

- Aclûnî, İsmâil b. Muhammed, Keşfu'l-Hafâ ve Muzîlu'l-İlbâs Ammâ İştehere Mine'l-Ehâdîs alâ Elsineti'n – Nâs, Beyrut, 1985.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâil, *el-Câmiu's-Sahîh*, İstanbul, 1979
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, tah. Muhammed es-Sâdık Kamhâvî, 2. Baskı Kahire, ts.
- Dârîmî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman, *Sünenü'd-Dârîmî*, Beyrût, ts.
- Hâce Muhammed Lutfî, Hulâsâtü'l Hakâyık ve Mektûbât-ı Hâce Muhammed Lutfî, İstanbul, 1996.
- Hacı Ali Galib Efendi, Erzurumlu Mütevekkilzade, *Divan*, Hazırlayan: Uzm. Zeki Kumcu, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum, 1993.
- Kur'ân-ı Kerim
- Mahmûd Âlûsî, Rûhu'l Meânî fi Tefsîri'l - Kur'âni'l Azîm ve Sebi'l Mesânî, Beyrût, ts.
- Mevlânâ Celâleddin, Muhammed b. Muhammed b. el-Huseyn el-Belhî, er-Rûmî, *Mesnevî-i Şerîf* (Aslı ve Sadeleştirilmişiyile Manzûm Nahîfî Tercümesi, Haz. Amil Çelebioğlu), İstanbul, 1967-1972
- Müslim, Ebu'l-Huseyn, Muslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî, *el Câmiu's-Sahîh*, Neşr. Muhammed Fuâd Abdalbâkî, Mısır, 1374/1955
- Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1991.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa, *Sünenü't-Tirmizî*, Neşr. Ahmed Muhammed Şâkir, Beyrût, ts.